

Olterterper Kring ma. 19 oktober 2015: Zacharia

Joep Dubbink

Inleiding

Het Nederlandse telefoonalfabet heeft voor de laatste letter, de Z, een bijbelse figuur gereserveerd: Zacharias. En, ongetwijfeld toeval, die figuur is ook een laatkomer in de bijbelse geschiedenis. Het boek van deze profeet speelt tussen ca. 520 en 515 (voor de gewone jaartelling).

We gaan het over die profeet hebben, maar waarom eigenlijk? Wat maakt een visionaire tekst van ca. 2500 jaar geleden de moeite waard om nu nog te lezen? Hij *wordt* ook niet veel gelezen: Zacharia levert maar een enkele bijdrage aan het oecumenisch leesrooster dat veel kerken gebruiken, die teksten kent u: de voorspelling van Sion's koning (Zach. 9:9-10) figureert waar het om de verwachting van de Messias gaat; het slot van Zacharia 8 over die tien mannen die de slip van de mantel van een joodse man grijpen horen we ook wel ergens. En als ze erg durven, die roostermakers, dan het gedeelte uit Zach. 14 over het splijten van de Olijfberg door de Heer zelf, naast een stukje Openbaring of een andere apocalyptische tekst. Maar de eerste helft van het boek Zacharia missen we totaal in het leesrooster. Te weinig direct toepasbaar, en vooral: te moeilijk. Als ik zou willen, zou ik een lelijke opmerking kunnen maken over de *fast food* mentaliteit van onze tijd, ook geestelijk: het moet snel te 'behappen' zijn, direct toe te passen, een boodschap van troost of bemoediging of vermaning. Maar dat is niet voor u, u bent hier voor het *slow food* gekomen, om te *leren*. Tegelijk moet ik u oprecht waarschuwen: het is wel een heel lastig boek. Ik heb me er voor diverse gelegenheden al een paar keer intensief mee bezig gehouden, en het is de bedoeling dat ik een commentaar publiceer, maar het is wel heel moeilijke materie en er zijn passages waar ik echt (nog) geen raad mee weet. Dat ligt niet alleen aan mij, dat ik nog harder moet studeren en meer lezen. Er is een monografie (*The Evasive Text*, Mark Cameron Love) die de tekst zoals 'ie er ligt 'onleesbaar' noemt. We gaan het toch proberen. En dan moet het voor u en mij ook nog ergens op uitdraaien natuurlijk, we lezen niet alleen omdat het historisch interessant is. Dat komt. Maar eerst het verhaal over Zacharia.

Zacharia in zijn tijd

Tijd: speelt in 520-515. Periode van herbouw van de tempel na de ballingschap. Jehud, onderdeel Perzische rijk. Herbouw tempel. Hoe is het volk er aan toe? Heel verschillend: mensen enthousiast terug, mensen gebleven; mensen in het land die wel of niet van joodse afkomst waren, en die nieuwkomers over zich heen kregen die deden of ze er thuis waren...

Ze doen van alles, mag je aannemen, ze moeten een staat opbouwen, en niet een bestuurlijke staat maar ook een identiteit, een bewustzijn van 'dit zijn wij'. Eén ding springt eruit: de herbouw van de tempel. Het optreden van Zach. is daar nauw mee verbonden. Maar daar zijn vragen bij. Er staat wel zo stoer in dat lijstje: 520-516 herbouw tempel, maar klopt dat ook?

We noemen hem een late profeet. Stel dat het waar is, van dat jaar 520, en dan blijkbaar kort erna opgeschreven. Wat betekent dat dan? We zijn er inmiddels aan gewend geraakt dat grote delen van het Oude Testament helemaal niet zo vast en zeker 'oeroud' zijn. We hebben de Ballingschap (586-539) leren ontdekken als een tijd waarin het belangrijk werd om de verhalen op schrift te stellen; we hebben de Perzische tijd – zeg 539, val van Babel, tot 333, Alexander de Grote – omarmd als de periode van vormgeving van de tradities. Dat is u ongetwijfeld bekend, dat zal hier vele malen voorbij zijn gekomen. Er zijn er zelfs die nog veel verder gaan, en grote delen van wat wij nu het oude testament noemen, dateren in de Hellenistische tijd (na 333) en zelfs in de Makkabeeëntijd, rond 165. Er lijkt geen grens aan dat 'Spätdatieren', het laat dateren van teksten, ik ken bijbelwetenschappers die ruw op lijken te schrikken in hun overpeinzingen als blijkt dat er op zeker moment gewoon een tekstgetuige is: de complete Jesaja-rol uit Qumran, midden 2^e eeuw, die is er dan gewoon en dat zal toch niet het eerste exemplaar geweest zijn, dus enige tijd daarvoor moet dat boek al klaar zijn geweest... Maar toch, de tijd dat we het jaar 520 als 'laat' zagen, is voorbij. En dat roept een dubbele vraag op:

- is de herbouw van de tempel wel in dat jaar te dateren?

- is het boek ook rond die tijd te dateren?

Wat het eerste betreft: de overgrote meerderheid van de historici houdt dit nog wel steeds wel voor historisch. Ik weet het niet, ik ben wel gevoelig voor de argumenten van Diana Edelman, die het a. te vroeg vindt na de schok en verwoesting van ballingschap, b. wijst op 2 Makk. 1:18-2:15 dat Nehemia de credits geeft voor herstel van stad *en* tempel, en zij dateert t.t.v. Artaxerxes I (465-424). Na 539, de val van Babel, is er een terugkeer begonnen, die in fasen en met horten en stoten verliep. Je kunt je voorstellen dat ook de tempel niet in één keurig bouwproces is neergezet. In het boek Haggai vinden we een, ook al zo precies gedateerde, profetie waarin deze profeet het volk van onderuit de zak geeft, omdat ze alleen maar met hun eigen huis bezig zijn, en niet met het huis des Heren. En dan wordt de bouw ter hand genomen. Duidelijk: *Jehud* maakt deel uit van dat grote Perzische rijk. Relatieve zelfstandigheid, maar over zaken van enig belang, zoals de bouw van een tempel en de bouw van muren mogen ze niet zelf beslissen. Herbouw van de tempel zonder Perzische subsidie was heel moeilijk geweest, en zonder Perzische toestemming onmogelijk. Maar of de tijd klopt, of daar niet eerder een verlangen achter zit om het kloppend te maken met de 70 jaar die Jeremia ooit voor-spelde, dat blijft een vraagteken.

Wat de tweede vraag betreft: als de herbouw van de tempel opschuift in de richting van het midden van de 5^e eeuw, dus richting Ezra en Nehemia, dan schuift het boek Zacharia natuurlijk mee. Maar ook als je de tempelbouw laat staan in 520-515, dan nog *kan* het boek een stuk later gedateerd zijn. Er zijn soms teksten waarbij je dat vermoedt, we komen er een tegen.

De echte vraag tenslotte is, of dit nu de goede vragen zijn. Dit is de encenering die de auteur van het boek eraan wil geven. Het kan zijn, dat we met een latere fase te maken hebben, de tijd van Ezra-Nehemia. Maar zo, dicht bij de tempelherbouw, wil het boek gelezen worden, dus laten we dat eerst maar doen, het is minstens een leeswijzer (vgl. de opschriften boven de Psalmen: van David, toen hij zich verborgen had voor Saul, etc. Hoogstwaarschijnlijk secundair, wel hele vroege situering).

De aard van het boek

Wat is dat nu voor boek, Zacharia? Een vreemd boek, en vooral een boek met fantastische beelden. Zacharia is een profeet en we kennen profeten als mensen van het woord; dat komt in de inleiding, dat zal ik u straks laten lezen, ook wel nadrukkelijk naar voren, maar vanaf halverwege hoofdstuk 1 tot en met hoofdstuk 6 zijn het 'visioenen' die Zacharia ziet. Sommige daarvan zijn helder en met een beetje achtergrondkennis wel te begrijpen, andere zijn heel moeilijk te doorgronden; sommige zijn kort en krachtig, één beeld dat je bijblijft, andere beschrijven een installatie waarvan je niet weet hoe je hem je voor moet stellen.

Helemaal uniek is dit soort teksten niet. Het begin van het boek Ezechiël beschrijft die merkwaardige wezens en die 'wagen' (*merkawa*) in Ez. 1:4-28, waar je ook maar met moeite jezelf een voorstelling van kunt maken. Zacharia doet ook zo iets.

Is dat historisch? Oude commentaren maken zich druk over de vraag, of Zacharia deze acht 'nachtgezichten' in één nacht ontvangen heeft, of over iets meer tijd gespreid. Modernere commentaren veronderstellen soms, dat het helemaal om een literaire vormgeving gaat. Zo ongeveer zoals Martin Luther King in zijn befaamde toespraak: 'I have a dream'; dat is helemaal retoriek, een manier van spreken, ik denk niet dat iemand teleurgesteld zou zijn als zou blijken dat King dit visioen van harmonie tussen zwart en blank niet echt in een droom geopenbaard heeft gekregen, maar het woord 'droom' in overdrachtelijke zin gebruikte.

En wat is dan overdrachtelijk eigenlijk?! Is een droom waarin je met een kermiskarretje over een achtbaan rijdt, de afgrond in davert en met een schok naast je bed wakker wordt, is die reëel, 'echt'? En is de droom van M.L. King over het verdwijnen van racisme 'maar een droom', van het soort die bedrog is? Laten we het niet hopen.

Ik stel dit soort verwarrende vragen met opzet; beschouw ze maar als de geestelijke ochtend- of avondgymnastiek voor je aan de slag gaat; in de hoop dat u er een beetje 'los' van raakt, en bereid bent op een frisse manier tegen een vreemd bijbelboek aan te kijken.

Nog één punt vooraf: in de bladzijden die u te lezen hebt gekregen kon u vinden dat men het boek Zacharia in tweeën deelt: 1-8 en 9-14. Een beetje net als het boek Jesaja, en men noemt het tweede deel dan ook Deutero-Zacharia. Daar zijn stilistische redenen voor. Aan het eind van hs. is sprake van

een soort afronding, en in 9-14 lijkt een wat andere toon aangeslagen, dan wordt het echt 'apocalyptisch': beelden die de toekomst onthullen. Het overgrote merendeel van de bijbelwetenschappers volgt dat voorstel, al moet ik eerlijk bekennen dat recente statistische bijbelanalyse die scheiding niet ondersteunt – maar dat is ook onderzoek dat nog maar in de kinderschoenen staat, het ondersteunt wel een scheiding na hs. 11, waar niemand ooit aan gedacht had. Ik sluit me aan bij die deling 1-8 en 9-14, zonder pretenties maar alleen al uit praktische redenen: we komen niet aan het tweede deel toe, er is te veel te melden over de eerste acht hss.! Dus als u nu echt gekomen was voor die tekst van de ezel – helaas.

De inleiding, 1:1-6

- 1 In de achtste maand, in het tweede jaar van Darius geschiedde het woord van JHWH tot Zacharja, de zoon van Berechja, de zoon van Iddo, de profeet:
- 2 JHWH is woedend geweest op jullie (voor)vaderen
- 3 maar jij zult tot hen zeggen:
 Zo zegt JHWH van de machten
 keer terug tot mij
 – uitspraak van JHWH van de machten –
 dan zal ik terugkeren tot jullie,
 zegt JHWH van de machten.
- 4 Wees niet zoals jullie (voor)vaderen tot wie de eerdere profeten geroepen hebben:
 Zo zegt JHWH van de machten,
 keer toch terug van jullie kwade daden en van jullie kwade handelingen–
 maar zij hoorden niet
 en zij sloegen geen acht op mij
 – uitspraak van JHWH.
- 5 Jullie (voor)vaderen
 – waar zijn zij?
 En de profeten
 – leven zij voor eeuwig?
- 6 Echter, mijn woorden en mijn inzettingen die ik aan mijn knechten de profeten heb opgedragen hebben die jullie (voor)vaderen niet bereikt,
 En toen keerden zij terug
 en zeiden:
 zoals JHWH van de machten gepland had
 ons te doen naar onze wegen en naar onze daden,
 zo heeft hij met ons gedaan?

Er is nogal wat duister in deze passage. Ten eerste de naam: het lijkt of er twee generaties vóór Zach. worden aangegeven. Maar elders is sprake van een Zacharia 'zoon van Iddo' (Ezr. 5:1) → NBV/BGT vertaalt daar kleinzoon, verbetert de tekst. Suggestie is dat Iddo uit priesterlijk geslacht komt, Neh. 12:16. Kan, en velen verbinden dat met aandacht voor de tempel (vgl. Ez.). De profeet: dat moet op Zach. zelf slaan.

In vs. 2 gaat de profeet het onmiddellijk hebben over hoe boos JHWH geweest is op de 'vaderen'. Dat moet gaan om de generaties tot aan de ballingschap, die het verbruid hadden en in zekere zin de ballingschap op hun geweten hadden.

Excurs: ballingschap en straf. Henk van de Bovenkamp, *De chaos en het Geheim. Over Jezus' sterven 'voor ons'*. Baarn (Ten Have) 1995. Lijkt over totaal iets anders te gaan, maar op blz. 28-32 behandelt hij de bijbelse interpretatie van de Babyl. ballingschap als straf voor zonden, en meent dat we daarmee moeten breken. Spannende stelling, gezien de brede bijbels consensus hierover. Ik denk dat we er niet zomaar vanaf zijn.

En wie zijn die 'hen' in vs. 3: de vaders kunnen het moeilijk zijn, die zijn dood. NBV makkelijk 'het volk'. Wie zijn dit? Het publiek van Zacharia, en moet je dan denken aan mensen in Babylon, en het 'terugkeren' ook nog letterlijk nemen? Of aan mensen in het beloofde land, die al teruggekeerd zijn, zodat het 'terugkeren' vooral een geestelijke kwestie is.

Terugkeer, dat is wat gevraagd wordt. Vandaar ook dat 'boeteprediking' meest gekozen titel is. Er is sprake van een spel met het woord 'terugkeren', *sjoev* in het Hebr. Centraal is de opwekking tot die 'ze', terug te keren tot JHWH – dan zal hij ook tot hen terugkeren. Kun je je voorstellen dat *God* terugkeert? Is hij dan ook in ballingschap gegaan? Ja, zegt Ezechiël (Ez. 10:18-19; 11:22-25), op zeker moment is ook de *heerlijkheid van JHWH*, de *kavod*, weggegaan uit de tempel, en die keert ook terug (Ez. 43).

Over die volgorde valt nog wel wat te filosoferen: terugkeren tot God, kan een mens dat wel? Latere Joodse traditie zal zeggen, dat 'alles in de hand van de Eeuwige is, behalve de *tesjoeva* – de omkeer of bekering, van datzelfde woord *sjoev*; dat moet je zelf doen. Maar Klaagl. 5:21 keert het om: 'Doe ons terugkeren (hif.) tot u, HEER, laat ons terugkeren / wij zullen terugkeren (pi.)'.

In vers 4 zien we nogmaals iets wat we 'intertekstualiteit' noemen; dat teksten op elkaar rekenen en de gedachten van andere teksten overnemen. We zagen verband met Ezechiël, de profeet spreekt hier in termen en uitdrukkingen die heel sterk doen denken aan het boek Jeremia, 'kwade daden en kwade handelingen' is bij die profeet staande uitdrukking (Jer 7:26 etc.); en de context klopt ook, nl. de terugblik op de vorige generaties die niet hebben geluisterd naar de stem van God, en dat is de stem van de profeten. Jeremia 7:

- 25 Vanaf de dag, dat jullie vaders uittrokken uit Egypte, tot op deze dag, heb Ik tot jullie gezonden al mijn knechten, de profeten, actief zendend,
26. Maar zij (die vaders dus) hoorden niet naar Mij, en wendden niet hun oren, maar zij maakten hun nekken hard, en deden kwader dan hun vaders.

Zach. is dus niet origineel, dit is bekende stof. Maar wat heeft dat voor zin: deze teruggekeerde ballingen nog een keer aan de stomiteiten van hun voorouders herinneren?

In vers vijf iets heel lastigs, twee retorische vragen:

- Jullie vaders, waar zijn zij?
En de profeten, leven zij voor eeuwig?

Hier gaan de commentaren helemaal los: vele voorstellen, tekst'verbetering', interpreteren als 'valse profeten', tot en met verdelen over God die het volk vraagt waar de voorouders zijn – dood – en critici uit het volk die antwoorden: 'en de profeten, die leven toch ook niet meer?' Allemaal niet. (beter Ina Willi-Plein:) Retorische vragen zijn bedoeld om je mee te krijgen, met de illusie dat je zelf de argumentatie bedacht hebt (!) Ze moeten een helder antwoord hebben, anders werkt het niet. De vorige generatie is dood, of althans, niet hier; de profeten leven ook niet eeuwig. Met andere woorden: dat is passé, het is met die vorige generatie misgelopen. Er kan sprake zijn van een 'te laat': je kunt niet eeuwig de woorden van de profeten negeren, en denken dat het zo wel door kan gaan, dus de ernst van de profetie wordt benadrukt.

Maar dan in vs. 6: dan blijkt de profetie toch iets gedaan te hebben. Dan is er toch iets gebeurd. Het *is* gezegd, het *is* ook gehoord, er is misschien te laat en onvoldoende acht op geslagen, maar toch, er is iets gebeurd.

Nu klopt er iets niet, voor ons gevoel. Nu wordt het rommelig: de vaders hebben niet gehoord, en toch weer wel. Gaat het om andere vaders, een latere generatie? Dit kom je nu vaker tegen in Zacharia, en daarom is het zo'n moeilijk boek. Is er iets mis met de tekst? Is er sprake van een onhandige auteur die zichzelf tegensprekt? Of is het een van die rafels die bedoeld zijn, een 'open tekst' die meerdere mogelijkheden aanbiedt? Die niet alleen beschrijft wat er gebeurd is, maar ook wat er had kunnen gebeuren, deels begonnen is, deels nog bezig: terugkeer. En is dat dan terugkeer die letterlijk is – naar Jeruzalem? – of geestelijk – met je hart naar God? – of allebei? Het zijn vragen,

en die vragen pakt de profeet later weer op, in hoofdstuk 7 en 8. Maar voor hij zover is, schuift hij daar iets tussen. Een uitvoerig verhaal over 'visioenen in de nacht'.

De acht nachtgezichten

Als je zo'n serie hebt, is de eerste vraag is natuurlijk of daar een bepaalde opbouw in zit, een bepaald systeem. Allereerst kun je vaststellen dat er sprake is van een gelijke opbouw. Ze hebben bijna allemaal:

1. introductie	1:8a	vannacht had ik een visioen
2. beschrijving van wat Zach. zag	1:8b	een man op een voskleurig paar
3. vraag van de profeet	1:9	'Wat betekent dat?'
4. uitleg van de engel	1:10-12	dit zijn degenen die de Heer gezonden heeft.

Bij die uitleg speelt vaak een figuur een rol, die we nog niet kennen: een boodschapper, 'de engel /bode die met mij sprak'. Een *angelus interpretis*, een interpretatie- of uitleg-engel. Dat is een vreemde figuur, overigens wel bekend uit Ez. 40-48 (tempelvisioen) en uit Daniël.

Je zou immers denken, dat de profeet zelf een interpretator is: hij ontvangt woorden of visioenen van JHWH, en vertaalt en interpreteert die voor ons arme stervelingen, die a. niet zo direct contact met de Eeuwige hebben, en b. niet zoveel inzicht in de hemelse geheimen. Van profeten wordt soms gemeld dat ze aan de hemelse beraadslagingen hebben deelgenomen (Jer. 23:22; 1 Kon. 22:19vv). Dat is nogal wat, dat is ons niet gegeven. Blijkbaar is de profeet ook zelf nog niet de figuur om de afstand met JHWH te overbruggen. We doen het er maar even mee.

Zo wordt dan de indeling:

1:1-6	oproep tot omkeer	
1:7 - 6:15	de nachtelijke visioenen	
1.	de vier ruiters	1:8-12
	<i>uitleg</i>	1:13-17
2.	de vier horens / de vier smeden	2:1-4 [NBG 1:18-21]
3.	de man met het meetsnoer	2:5-9 [NBG 2:1-5]
	<i>uitleg</i>	2:10-17 [NBG 2:6-13]
4.	reiniging Jozua en tempel	3:1-10
	<i>uitleg</i>	
5.	de kandelaar en de twee olijven	4:1-14
	<i>uitleg ingeschoven</i>	4:4-10
6.	de vliegende boekrol	5:1-4
7.	de vrouw in de efa	5:5-11
8.	de vier wagens	6:1-15
7:1 - 8:23	de vastenprediking	

Indeling: oudere exegese rangschikt naar inhoud: 3 over terugkeer uit ballingschap, 2 over de gezalfde van JHWH, 3 over reiniging van zonde. Joyce Baldwin verbindt 1e en laatste vanwege de paarden, 2 en 3 over de dreiging van buiten, 4 en 5 over de gezalfde leiders, 6 en 7 over reiniging. Er zijn ook anderen die met iets anders komen: zouden het er wel acht moeten zijn, zou zeven niet mooier zijn als heilig getal? Het visioen dat dan moet sneuvelen is het vierde: dat past niet: het zou afwijken o.a. omdat er een historische persoon in voorkomt, en nog andere vormkenmerken (opening), maar inhoudelijk past het heel goed. Laten staan, en ook de volgorde.

In vier van de visioenen (1, 3, 4, en 5) zit een stukje extra tekst ingebouwd, meestal aan het eind. Zo bijv. in 1:13-17. Bij het laatste zit het middenin, 4:4-10. Ook daarvan vragen sommigen zich af: hoort dat er wel bij? We zullen dat zien, in het algemeen ben ik erg tegen ingrepen op voorhand in de tekst.

U begrijpt dat we niet alle acht visioenen kunnen doen. Ik koos er enkele uit, om te illustreren hoe beeldend deze profeet schrijft, en wat dat toevoegt.

Het eerste nachtgezicht (1:6-17)

- 7 Op de vierentwintigste dag van de elfde maan – dat is de maand sjebat – in het tweede jaar van Darius geschiedde het woord van JHWH tot Zacharja, de zoon van Berechja de zoon van Iddo, de profeet:
- 8 Ik heb vannacht [een gezicht] gezien
en zie, een man, rijdend op een rood paard
en hij stond tussen de mirten in de diepte,
en achter hem rode, rossige en witte paarden.
- 9 En ik zei:
Wat zijn (betekenen) deze dingen, mijn heer?
en de bode die met mij sprak zei:
Ik zal je laten zien wat die dingen zijn (betekenen).
- 10 Toen antwoordde de man die tussen de mirten stond, en zei:
Dit zijn degenen die JHWH gezonden heeft
om heen en weer te gaan over de aarde.
- 11 En zij antwoordden de bode van JHWH die tussen de mirten stond,
en zeiden:
Wij zijn heen en weer gegaan over de aarde
en zie, heel de aarde in rust en vrede.
- 12 Toen antwoordde de bode van JHWH, en zei;
JHWH van de machten
Tot wanneer zult gij u niet ontfermen
over Jeruzalem en over de steden van Juda,
waarop nu zeventig jaar uw vloek rust.
- 13 Toen antwoordde JHWH de bode die met mij sprak
goede woorden, troostrijke woorden.
- 14 Toen zei de bode die met mij sprak tot mij:
Roep/verkondig:
Zo zegt JHWH van de machten:
Ik heb geijverd voor Jeruzalem en voor Sion met grote ijver.
15 Maar met grote toorn toorn ik tegen de zelfgenoegzame volkeren,
die, terwijl ik maar een beetje toornde,
hielpen ten kwade.
- 16 Daarom, zo zegt JHWH:
Ik zal terugkeren naar Jeruzalem met ontferming;
mij huis zal daarin gebouwd worden
– uitspraak van JHWH van de machten
en het meetlint zal worden uitgestrekt over Jeruzalem.
- 17 Roep ook/verder nog:
Zo zegt JHWH van de machten:
Weer zullen mijn steden overvloeien van het goede;
JHWH zal Sion opnieuw troosten
en Jeruzalem opnieuw verkiezen

Dit is een voorbeeld. Er staat een man, beneden, in de diepte, tussen 'mirten' – bomen. In de diepte: is dat een herkenbare plek (Kidron-vallei)? Is dat de diepte van de ellende van het volk? Of is dat geen goede vraag...?

De engel is besproken. De man op het rode paard met zijn ruitery daarachter is blijkbaar een mythische figuur. Maar wie is nu de 'man tussen de mirten' in vs 10? Dat moet óók de bode zijn, volgens de meeste commentaren (hij stapt dus als het ware *in* het visioen); maar waarom zo ingewikkeld.

De vraag van de profeet (ook onze vraag) is, wat dit betekent. De man op het paard geeft uitleg: ze zijn 'heen en weer gegaan' over de aarde: een soort inspectietocht (vgl. Job 1, de satan; zelfde werkwoord!) In opdracht van JHWH. Helemaal gladjes loopt het niet, in vs. 11 antwoordden (meervoud) zij, wie zijn ze (NBV/BGT: de ruiters, zal wel kloppen).

Maar nu de inhoud: rust overal. Prima toch? Nee! Dat is geen goed teken, want dat betekent, dat er geen beweging in zit, en alles blijft zoals het is. Vgl. de rust van het Derde Rijk, 1941, de situatie is ellendig en geen verandering op til. Dit lijkt een terugblik te zijn op de tijd vóór 539, voor de val van Babel. Mooi is dan, dat de engel het, zonder te vragen, opneemt voor Gods volk: hij bidt en smeekt tot God om een eind aan de toorn. De 70 jaar kennen we al. Het is ook buitenbijbels (zwarte steen van Esarhaddon, ± 680) een tijd van toorn en boete.

Eigenlijk is het beeld zo wel helder. Waarom zo beeldend, met die paarden? Omdat zo een dialoog kan ontstaan, dynamiek, beweging. En met vs. 12 is het eigenlijk klaar, maar er moet nog iets bij: een toevoeging die geen deel meer uitmaakt van het visioen. JHWH beantwoordt het gebed van de engel, hij belooft dat er een einde komt aan zijn toorn. Denk aan Jes. 40, en ook het motief dat de volkeren – die een soort hulpmiddel waren te bestraffing van Israël – te ver zijn gegaan, is bekend (vgl. Ez. 25 over de wraakzuchtige volkeren wier leedvermaak afgestraft wordt). De troost die er is, heeft betrekking op de herbouw van de stad / tempel. Het meetlint is een bouwvakkersattribuut. Vs. 17 is opvallend vanwege het vier keer voorkomen van hetzelfde woord, 'od, nog, opnieuw, weer. In de eerste regel is 'ook nog' wel duidelijk, in de 3e is het 'opnieuw zullen mijn steden' ook wel helder. De laatste 2 regels zijn lastiger: SV heeft zal Sion 'nog' verkiezen, wat niet helder is: 'toch nog, ondanks alles' lijkt gesuggereerd, eerder denk ik aan 'opnieuw, nogmaals' (NBG, NBV).

Actueel: lijkt mij wel. Rust lijkt nastrevenswaardig. Twee jaar geleden hadden wij veel meer rust in onze regio, en niet zulke vluchtelingenstromen. Twee jaar geleden was er veel vrede, dus? Ja, maar alleen oppervlakkig! Omdat alle ellende toegedekt bleef, Syrische vluchtelingen vastzaten en niet weg konden. De beweging die er ontstaat, die ons misschien beangstigt, is voor hen iets waar ze lang naar verlangd hebben en een begin van toekomst! En dat het zó klopt is geen wonder: de tekst kijkt vanuit de (pas teruggekeerde) ballingen.

We zien hoe het werkt: een visioen met een toelichting. En de zin ervan is *troost, bemoediging*. Zoals gezegd gaan we ze niet allemaal langs. Het 2e (2:1-4) is een korte, gaat over de toorn van God jegens de volkeren die te ver gingen in hun wraakzucht jegens Israël. Het derde (2:5-9) gaat over de man met het meetsnoer. Let op: een ander meetsnoer dan in het eerste visioen, is ook ander woord, het gaat daar niet over bouwen maar over landmeten. Het zou actueel kunnen zijn, want het gaat om de vraag hoe een stad genoeg plek zou kunnen hebben voor iedereen binnen zijn muren, en of je zonder muren zou kunnen – als God je beschermt. Er lijkt sprake van polemieken met het muurbouwproject van Nehemia – en hier zie ik voor het eerst een aanwijzing voor een latere datering van Zacharia. De toelichting bij dit visioen levert ook een nieuw element op: de opening naar de volkeren, die zich bij Israël kunnen aansluiten.

Vierde nachtgezicht: 3:1-10

- 1 Hij liet mij Jozua de hogepriester zien
die stond voor het aangezicht van de bode van JHWH
en aan zijn rechterhand stond de Aanklager om hem aan te klagen.
- 2 JHWH zei tot de Aanklager:
JHWH kapittelt je, Aanklager,
ja JHWH kapittelt je;
hij die Jeruzalem verkiest.
Is deze niet als een stuk brandhout, ontrukkt aan het vuur?
- 3 Jozua nu was gekleed in smerige kleren
terwijl hij voor de bode stond.
- 4 Hij (deze) verklaarde en zei tot wie voor hem stonden:
Doe hem die vuile kleren uit.

- Hij zei tot hem:
 Zie, hierbij ga ik voorbij aan je zonde.
 Doe hem feestkieren aan.
- 5 En ik zei:
 Ze zouden hem een reine kroon op zijn hoofd moeten zetten.
 En ze zetten hem een reine kroon op zijn hoofd
 en deden hem kieren aan
 – de bode van JHWH stond (erbij).
- 6 De bode van JHWH getuigde tot Jozua:
- 7 Zo zegt JHWH van de machten:
 Als je op mijn weg gaat
 als je wat ik wil bewaren bewaart,
 dan zal ook jij mijn huis besturen
 en ook mijn voorhoven bewaren
 en ik zal je toegang geven tussen wie hier staan.
- 8 Hoor toch, hogepriester Jozua,
 jij en je makkers die voor jouw aangezicht zitten,
 – immers, mannen van het teken zijn zij:
 Zie mij, ik doe komen mijn knecht, de Spruit.
- 9 Voorwaar, de steen die ik stel voor het aangezicht van Jozua:
 – op de ene steen zeven [paar] ogen –
 zie mij, ikzelf graveer haar graveersel – uitspraak van JHWH van de machten.
 En ik verwijder de overtreding van dit land op één dag.
- 10 Op die dag – uitspraak van JHWH van de machten –
 zal een man zijn makker uitnodigen
 naar onder de wijnstok en naar onder de vijgenboom.

Dit is dus het ‘verdachte’ visioen, dat er misschien later aan is toegevoegd. Vanwege die concrete historische persoon, die hogepriesters Jozua, maar ook vanwege vormkenmerken: let op begin ‘hij liet mij zien’. Ik behandel het als deel van het geheel, en ook ietsje uitvoeriger, omdat het iets bijzonders heeft. Het gaat over zonde en schuld.

Die hogepriester staat hier voor een soort hemelse rechtbank. Er staat een ‘aanklager’ gereed om hem aan te klagen, de *satan*, die kennen we natuurlijk als satan. Maar je moet hier niet te groot denken, niet ‘de duivel’ als de tegenvoeter van God, dat is een latere ontwikkeling. Het woord komt maar een paar keer voor in het OT, en daarvoor buitenbijbels *niet*. We kunnen concluderen dat het om een soort ‘aanklager’ gaat, zowel een mens als een hemelse figuur kan het zijn, en de vraag is wat hier nu op het spel staat. Drie mogelijkheden:

1. het gaat om zonden van hem persoonlijk;
2. groepsbelang; een groep die de macht van Jozua en daarmee de priesters wil doorzetten, tegen kritiek in die anderen op de macht van de priesters hebben (zie *Dictionary of Deities and Demons*, onder *Satan*);
3. Jozua in zijn priesterlijke functie: plaatsvervangend optreden namens de gemeenschap. De vuile kieren zijn uiteraard geen overtreding van de *hemelse dresscode* maar voluit symbolisch: de zonden van het volk.

Het is moeilijk kiezen tussen 2 en 3, temeer omdat ik natuurlijk weet dat er sprake is van groepen in die na-exilische samenleving, ook groepen die het niet eens waren. [Rainer Albertz: de tempel is een compromisproject; die was uiteindelijk in ieders belang, maar de ruil is wel dat de macht van de priesters werd ingeperkt.] Kwaadwilligen lezen in dit verhaal, dat één partij de andere demoniseert door kritiek op de priesterklasse als ‘satanisch’ weg te zetten. Een vriendelijker lezing is, dat het hier gaat om de zonden van héél het volk, en dat die priester inmiddels de plaatsvervanger van iedereen is geworden. Dat zou ik persoonlijk wel graag willen, want dan heeft het verhaal veel meer diepgang; dan gaat het erom, dat schuld eerst erkend moet worden, en gezien – Zacharia droomt niet van een hogepriester in blinkend gewaad die niks van zonden weet. Er is wel degelijk wat aan de hand, Jozua

staat daar als vertegenwoordiger van een door de mand gevallen volk. Maar dat is geweest, en nu moet die aanklager ook snel zwijgen. Ik denk dat het zo zit, ik voel teveel ernst in de woorden van JHWH die spreken over die Jozua als een 'brandhout aan het vuur ontrukkt'; zo'n sterk beeld voor de ballingschap en de terugkeer, zoals men dat als een wonder heeft gezien, ontrukkt aan de ellende van het exiel.

Maar stel nou, dat er een fractie aan het werk geweest is, die haar partijbelangen hier ingelezen heeft? Die pleit voor een groepsbelang – dat ze natuurlijk voorstellen als een algemeen belang, maar dat is eigen aan elke beweging, dat 'ie (oprecht!) de eigen richting als de goede voor iedereen ziet. Stel dat dat zo is. Valt dan de H. Schrift van z'n voetstuk? Ik denk het niet. Profetie is niet bovenpartijdig, *God* is niet bovenpartijdig. Als je het gelovig en bijbels-theologisch moet zeggen – dan ga ik verder dan ik historisch en exegetisch waar kan maken: God trekt een spoor door de geschiedenis dat geen kaarsrechte lijn is maar uit stukken en brokken bestaat. En misschien is dat in die tijd wel de priesterlijke lijn geweest – wij zijn daar niet zo voor, zeker niet als we protestants zijn, we weten heel goed dat de Schrift af en toe ook kritisch op de cultus en de georganiseerde godsdienst is, maar toch: die hoort er ook bij, en hier dus ook: de priester kan niet gemist worden.

De overige visioenen loop ik snel langs:

- het 5e is heel ingewikkeld, gaat over een installatie met twee olijfbomen die via buizen (?) een kandelaar voeden met olijfolie, met 7 (of 7x7) lichtjes. Kan dat allemaal wel, zeggen commentatoren, zomaar van de boom in de lamp? Maar wat kan er niet in een visioen? Dit visioen wordt onderbroken door een toelichting over Zerubbabel, die de tempel zal grondvesten en hem ook zal voltooien: Zerubbabel, de nazaat van David die bij de eerste groep teruggekeerden geweest moet zijn, en even een rol speelt, maar dan ineens hoor je niks meer over hem – waarom? In vs. 11 gaat het weer verder, over twee 'zonen van olie', zijn dat gezalfden? Dit idee van een dubbel leiderschap komt terug.
- het 6e over de vliegende boekrol, en een veroordeling van ieder die liegt of valse eden zweert. Waarom deze twee zonden, uit alle andere? Een idee: het gaat om herstel ook van bezit, en daarvoor is waarheidsvinding essentieel: wat was van wie? Teruggave van land en goederen van ballingen (je ziet de verhalen van Joden voor je, die terugkeerden en in bewaring gegeven spullen niet terugkregen).
- het 7e over een vrouw in een efa (een maat voor graan); die vrouw (excuus) symboliseert het kwade, dat wordt weggedaan, en elders in het buitenland een 'tempel' krijgt. Het kwaad moet weg.
- het 8e gaat over wagens met paarden – daar hebben we weer paarden, net als in het 1e visioen – die alle kanten op gaan. Kan het zijn dat het heil van het herstel symbolisch de wereld in wordt gedragen, alle kanten op? Ook Gods 'geest / wind' wordt klaarblijkelijk per wagen vervoerd...

Voordat we dan naar de slothoofdstukken gaan, komt er nog een tussenepisode over de kroon of de *twee kronen* die gemaakt moeten worden van giften uit de diaspora, dus van terugkerende ballingen of 'bezoekers' die niet terugkeren maar in goede doen zijn en blijkbaar wat kunnen missen. Daar wordt gesproken over een 'Spruit' – een bekende messiaanse term, kennen we uit Jeremia (23 en 33) die de tempel van JHWH zal bouwen, en voor wie een kroon wordt bewaard in de tempel. Dit is een heel ingewikkelde tekst, ik heb hier in het voorjaar een verhaal van een half uur over gehouden voor collega's die aan het eind 'ja, ja' zeiden. Ik geef u zonder argumentatie mijn idee: het gaat om een kroon die *tijdelijk* voor de hogepriester is, als plaatsvervanger voor de nog te verwachten heerser. Het lijkt mij een typisch beeld voor een dubbele heerschappij, die dan vermoedelijk weer een weerspiegeling is van spanningen in de maatschappij tussen de priesterlijke en de niet-priesterlijke partij.

Hoofdstuk 7 en 8

Nu komt het tot een afronding, in een stuk betoog, één lang stuk. Hier komt de stijl terug van de eerste 6 verzen, dat nadenken over profetie. Ik kan niet op alle details ingaan, maar het begint met

de vraag: moet het vasten in de vijfde maand, dat men al jaren deed (val van Jeruzalem?), en ook in de zevende maand (moord op Gedalja?); moet dat almaar doorgaan?

De vraag wordt niet met ja of nee beantwoord maar met een lang betoog. Eerst komt het antwoord (van JHWH via de profeet): heb je dat vasten eigenlijk niet voor jezelf gedaan? (een hele diepe) En zou je je eigenlijk niet moeten richten op wat Ik jullie geboden had: recht doen, een mens tot zijn naaste; weduwe, wees, vreemdeling en arme niet verdrukken; geen kwaad beramen tegen je naaste (7:8-10). En dan komt nóg een keer het hele verhaal, hoe men niet naar die 'Tora' geluisterd heeft, en je wordt er helemaal treurig van: het is waar, het herhaalt zich, het wordt nooit wat, de mens blijft altijd hetzelfde.

En dan. Hoofdstuk 8. Daar wordt ineens uit een ander vaatje getapt. Hier draait het op uit, hier komen de woorden van troost die we zo goed kennen. Ik heb er een deel van neergezet. Geknipt vanwege de lengte, maar hier mag je nu eigenlijk weer niet knippen. De lezing volgens het rooster kiest nogal eens vs. 4-8 en 20-23, en daarmee wordt eigenlijk heel kort door de bocht het heil eruit gelicht, en dan nog zonder de aansporing over recht en gerechtigheid die in vers 16-17 nog een keer terugkomt. Laat staan dat de hele problematiek van het vasten – dat niet meer hoeft – wordt aangeroerd: veel te cultisch.

Waarmee helpt Zacharia ons?

Wat is nu de opbrengst, het resultaat. Voor mij draait het uit op hoofdstuk 8, het grote visioen van een herstelde samenleving die de harmonie (terug)gevonden heeft. Maar ik aarzel om dit hele verhaal nu in één of twee oneliners samen te vatten. Dat kan niet, en dat mag ook niet. Dan gaan we toch weer richting *fast food* en dat is het niet.

Het gaat om de hele weg die gegaan is. Het gaat om de moeizame weg van herstel van een volk dat in het ongerede geraakt is, dat verdeeld is, dat schuld op zich heeft geladen, dat bang is en dat tegelijk op zoek is naar hoop. Het gaat dus om dingen die heel menselijk zijn en van alle tijden, maar die wel nadrukkelijk de kleur en de inkleding hebben van die tijd, met een tempel waar iets van verwacht wordt maar ook gedoe omheen is. Het gaat om de verhouding tussen cultus en profetie, tussen het rituele en het gewone doen wat je moet doen – niet tegen elkaar uit te spelen! Het gaat daarnaast en daarin om dingen die je niet zomaar in proza kunt zeggen. Die beelden kunnen niet gemist worden, die duiden een *laag onder de werkelijkheid* aan – de laag van de Eeuwige, zo u wilt. Alle beelden moeten op hun plek vallen – en ik heb ze nog lang niet allemaal op de goede plek, sommige heb ik al scherp, andere nog niet. Dat is niet erg: Zacharia is een tekst die wellicht nooit definitief een laatste uitleg krijgt, een 'zo zit het, nu snappen we het'. Precies daarom is het een heilige tekst die met je mee kan reizen, en steeds weer opnieuw kan oplichten tot iets moois.

Programma

Inleiding

Zacharia in zijn tijd

Openingswoorden, 1:1-6 en de aard van profetie

Opbouw: de nachtgezichten, genre en structuur

1. de vier ruiters

4. Jozua en de tempel

5. de kandelaar

De omlijsting compleet: hs. 7 en 8

Zacharia's boodschap

Jaartallen

Jeremia ± 610 - 585

Ezechiël ± 600 - 570

Val van Jeruzalem 587

Val van Babel 539

Cyrus II (Kores) 539 - 530

Cambyses 530 - 522

Darius I 522 - 486

Haggai & Zacharia 521 -

Herbouw tempel 520 - 516

Artaxerxes I 465 - 424

Ezra 458 -

Nehemia 445 -

Alexander de Grote ± 333

Indeling Zacharia 1-8

1:1-6 oproep tot terugkeer

1:7 - 6:15 de nachtelijke visioenen

1. de vier ruiters 1:8-17

2. de vier horens / de vier smeden 2:14 [1:18-21]

3. de man met het meetsnoer 2:5-17 [2:1-13]

4. reiniging Jozua en tempel 3:1-10

5. de kandelaar en de twee olijven 4:1-14

6. de vliegende boekrol 5:1-4

7. de vrouw in de efa 5:5-11

8. de vier wagens 6:1-15

7:1 - 8:23 de vastenprediking

Zacharia 1:1-6

- 1 In de achtste maand, in het tweede jaar van Darius geschiedde het woord van JHWH tot Zacharja, de zoon van Berechja, de zoon van Iddo, de profeet:
- 2 JHWH is woedend geweest op jullie (voor)vaderen
- 3 maar jij zult tot hen zeggen:
Zo zegt JHWH van de machten:
keer terug tot mij
– uitspraak van JHWH van de machten –
dan zal ik terugkeren tot jullie,
zegt JHWH van de machten.
- 4 Wees niet zoals jullie (voor)vaderen
tot wie de eerdere profeten geroepen hebben:

Zo zegt JHWH van de machten,
keer je toch om van jullie kwade daden en
van jullie kwade handelingen –
maar zij hoorden niet
en zij sloegen geen acht op mij
– uitspraak van JHWH.

- 5 Jullie (voor)vaderen – waar zijn zij?
En de profeten – leven zij voor eeuwig?
 - 6 Echter, mijn woorden en mijn inzetten
die ik aan mijn knechten de profeten heb
opgedragen
hebben die jullie (voor)vaderen niet bereikt,
zodat zij terugkeerden en zeiden:
zoals JHWH van de machten gepland had
ons te doen naar onze wegen en onze daden,
zo heeft hij met ons gedaan?
-

Eerste nachtgezicht, Zacharia 1:7-12

- 7 Op de vierentwintigste dag van de elfde maand
– dat is de maand sjebat –
in het tweede jaar van Darius
geschiedde het woord van JHWH tot Zacharja,
de zoon van Berechja de zoon van Iddo, de profeet
- 8 Ik heb vannacht [een gezicht] gezien
en zie, een man, rijdend op een rood paard
en hij stond tussen de mirten in de diepte,
en achter hem rode, rossige en witte paarden.
- 9 En ik zei:
Wat zijn (betekenen) deze dingen, mijn heer
en de bode die met mij sprak zei:
Ik zal je laten zien wat die dingen zijn.
- 10 Toen antwoordde de man die tussen de mirten
stond, en zei:
Dit zijn degenen die JHWH gezonden heeft
om heen en weer te gaan over de aarde.
- 11 En zij antwoordden de bode van JHWH
die tussen de mirten stond, en zeiden:
Wij zijn heen en weer gegaan over de aarde
en zie, heel de aarde in rust en vrede.
- 12 Toen antwoordde de bode van JHWH, en zei;
JHWH van de machten
Tot wanneer zult gij u niet ontfermen
over Jeruzalem en over de steden van Juda
waarop nu zeventig jaar uw vloek rust
- 13 Toen antwoordde JHWH de bode
die met mij sprak
goede woorden, troostrijke woorden.
- 14 Toen zei de bode die met mij sprak tot mij:
Roep: Zo zegt JHWH van de machten:
Ik heb geijverd voor Jeruzalem en voor Sion
met grote ijver.
- 15 Maar met grote toorn toorn ik
tegen de zelfgenoegzame volkeren,
die, terwijl ik maar een beetje toornde,
hielpen ten kwade.
- 16 Daarom, zo zegt JHWH:
Ik zal terugkeren naar Jeruzalem
met ontferming;

mijn huis zal daarin gebouwd worden
– uitspraak van JHWH van de machten
en het meetlint zal worden uitgestrekt
over Jeruzalem.

17 Roep ook nog:

Zo zegt JHWH van de machten:
Weer zullen mijn steden overvloeien van
het goede;
JHWH zal Sion opnieuw troosten
en Jeruzalem opnieuw verkiezen

Vierde nachtgezicht: Zacharia 3:1-10

- 1 Hij liet mij Jozua de hogepriester zien
die stond voor de bode van JHWH
en aan zijn rechterhand stond de Aanklager
om hem aan te klagen.
- 2 JHWH zei tot de Aanklager:
JHWH kapittelt je, Aanklager,
ja JHWH kapittelt je;
hij die Jeruzalem verkiest.
Is deze niet als een stuk brandhout,
ontruikt aan het vuur?
- 3 Jozua nu was gekleed in smerige kleren
terwijl hij voor de bode stond.
- 4 Hij verklaarde en zei tot wie voor hem stonden:
Doe hem die vuile kleren uit.
Hij zei tot hem:
Zie, hierbij ga ik voorbij aan je zonde.
Doe hem feestkleren aan.
- 5 En ik zei:
Ze zouden hem een reine kroon
op zijn hoofd moeten zetten.
En ze zetten hem een reine kroon op zijn hoofd
en deden hem kleren aan
– de bode van JHWH stond (erbij).
- 6 De bode van JHWH getuigde tot Jozua:
- 7 Zo zegt JHWH van de machten:
Als je op mijn weg gaat
als je wat ik wil bewaren bewaart,
dan zal ook jij mijn huis besturen
en ook mijn voorhoven bewaren
en ik zal je toegang geven tussen wie hier staan.
- 8 Hoor toch, hogepriester Jozua,
jij en je makkers
die voor jouw aangezicht zitten,
– immers, mannen van het teken zijn zij:
Zie mij, ik doe komen mijn knecht, de Spruit.
- 9 Voorwaar, de steen
die ik stel voor het aangezicht van Jozua:
– op de ene steen zeven [paar] ogen –
zie mij, ikzelf graveer haar graveersel
– uitspraak van JHWH van de machten.
En ik verwijder de overtreding van dit land
op één dag.
- 10 Op die dag
– uitspraak van JHWH van de machten –
zal een man zijn makker uitnodigen
naar onder de wijnstok

en naar onder de vijgenboom.

Zacharia 7:4-10

- 4 Het woord van JHWH van de machten kwam tot mij:
- 5 Zeg tot heel het volk van het land
en tot de priesters:
Voorwaar, jullie hebben gevestigd met geklaag
in de vijfde en zevende maand,
zeventig jaren lang,
hebben jullie werkelijk voor mij gevestigd, voor mij?
- 6 Als jullie eten en als jullie drinken,
zijn jullie het niet (zelf) die eten
en zijn jullie het niet (zelf) die drinken?
- 7 [Waren zo niet] de woorden
die JHWH heeft geroepen
door toedoen van de vroegere profeten
toen Jeruzalem nog bewoond was in rust,
en de wijken rondom en het zuiden
en het laagland (ook) bewoond waren?
- 8 Het woord van JHWH kwam [ook] tot Zacharia:
- 9 zo zegt de JHWH van de machten:
oordeel een recht van trouw,
en doe solidariteit en barmhartigheid,
een man tot zijn broeder.
- 10 weduwe en wees, vreemdeling en arme,
verdruk ze niet,
en het kwaad van een man tegenover zijn
broeder, beraam dat niet in jullie hart.

Zacharia 8:1-6

- 1 Het woord van JHWH van de machten geschiedde:
- 2 Zo zegt JHWH van de machten:
Ik ijver voor Sion met grote ijver;
met brandende woede ijver ik voor haar.
- 3 Zo zegt JHWH:
Ik keer terug naar Sion
en ik kom wonen te midden van Jeruzalem;
Jeruzalem zal de stad van de trouw
genoemd worden,
en de berg van JHWH van de machten
de heilige berg.
- 4 Zo zegt JHWH van de machten:
Er zullen opnieuw
oude mannen en oude vrouwen zitten
op de pleinen van Jeruzalem,
ieder met een stok in de hand
vanwege de veelheid van dagen.
- 5 En de pleinen van de stad zullen gevuld worden
met jongens en meisjes,
spelend op haar pleinen.
- 6 Zo zegt JHWH van de machten
Het mag dan wonderbaarlijk zijn
in de ogen van het overblijfsel van dit volk
in die dagen;
is het ook in mijn woorden wonderbaarlijk?
– uitspraak van JHWH van de machten.